(Посвята шановному побратимові
А. Кримському)

Катакомби коло Рима. В крипті*, слабо освітленій олійними каганчиками і тонкими восковими свічками, зібралась громадка християн. Єпископ кінчає проповідь слухачам і слухачкам, що стоять побожно, тихо і покірно.

* Крипта — окреме невелике приміщення в катакомбах

Є п и с к о п
Прославмо ж, браття, господа Христа,
що посадив на небі поруч себе
замученого брата Харіклея.
Х о р
На небі слава господу Христу,
що визволяє від земних кайданів,
з гріховної темниці нас виводить
у царство світла вічного.
Д и я к о н
Амінь.
Є п и с к о п
Наш брат був на землі рабом поганським,
тепер він раб господній, більш нічий.
Н е о ф і т — р а б
Господній раб? Хіба ж і там раби?
А ти ж казав: нема раба ні пана
у царстві божому!
Є п и с к о п
Се щира правда:
всі рівні перед богом.
Н е о ф і т — р а б
І раби?
Є п и с к о п

Раби господні, брате, не забудь.
Сказав Христос: ярмо моє солодке,
тягар мій легкий. Розумієш?
Н е о ф і т — р а б
(після тяжкої задуми)
Ні!..
Не можу. Не збагну я сього слова.
Х р и с т и я н к а — р а б и н я
(в раптовому нестямі пророкує)
Уже лежить при дереві сокира!..
"Я посічу його і вергну в пломінь", —
сказав господь!.. Прийди, прийди, прийди,
Ісусе, сине божий! Похилилась
твоя пшениця, — жде вона серпа...
Ох, доки ж, господи?.. Рахіль ридає,
нема її діток...

(Безладна мова переходить у несамовитий лемент, інші жінки й собі починають голосити,
дехто з чоловіків теж не витримує).

Є п и с к о п
(владним, дужим голосом)
Геть, сатано!
Твоєї влади тут немає!
(Підходить до пророчиці, що б'ється в корчах, і кладе їй на голову руку).
Сестро, молитва й віра хай тебе рятують
від навождення злого духа.

Жінка помалу затихає під його поглядом і безсило схиляється на руки до товаришок, що піддержують її.

Х р и с т и я н к а
(одна з тих, що піддержують пророчицю.
Озивається несмілим голосом)

Отче,
її дитину вчора пан продав
якомусь грекові з Корінфа...
Є п и с к о п
Вмовкни!
Великий наш апостол заповідав:
"А жінка серед збору хай мовчить".

Пророчицю тим часом виводять. Мовчання.

Н е о ф і т — р а б
(підходить до єпископа. Тремтячим від збентеження, але розпачливо-зважливим голосом)

Прости, але я все ж не розумію,
як може буть якесь ярмо солодким,
а щось важкеє легким.
Є п и с к о п
Брате мій,
коли ти сам по волі шию схилиш
в ярмо христове, солодко се буде
твоїй душі; коли ти самохіть
на себе хрест візьмеш, невже він буде
важким для тебе?
Н е о ф і т — р а б
Але нащо маєм
ще самохіть у ярма запрягатись
та двигати хрести по власній волі,
коли вже й так намучила неволя?
Намулили нам ярма та хрести
і шию, й душу, аж терпіть несила!
Я не за тим прийшов до вас у церкву,
щоб ярем та хрестів нових шукати.
Ні, я прийшов сюди шукати волі,
бо сказано ж: ні пана, ні раба.

Є п и с к о п

І сюю волю матимеш ти, брате,
як тільки станеш під ярмо христове.
Раби господні рівні між собою.
Ти під ярмом шлях світовий пройдеш
і в царство боже ввійдеш, теє царство,
де вже немає пана, окрім бога,
а він же нам отець. Твоя гординя
була б до сатанинської подібна,
якби ти влади господа-отця
не хтів признати над собою.

Н е о ф і т — р а б

Отче!
Яка вже там в раба гординя тая!
Нехай і так, нехай отець єдиний
над нами буде, та коли ж настане
те царство боже? Де його шукати?
Один з братів казав: воно на небі,
а другий: на землі...
(Дивиться з запитом і палким сподіванням).

Є п и с к о п

Обидва праві.

Н е о ф і т — р а б

Де ж на землі є царство боже?

Є п и с к о п

Тут.

Н е о ф і т — р а б

У Римі?!

Є п и с к о п

В нашій церкві.

Н е о ф і т — р а б

В катакомбах?

Є п и с к о п

Не говори — "ось тут" чи "там воно".
Воно є скрізь, де бог є в людських душах.

Н е о ф і т — р а б
Коли ж він буде в душах всіх людей?
Є п и с к о п
Тоді, коли Христос удруге прийде
на землю з неба.
Н е о ф і т — р а б
(смутно)
Брат один казав,
що літ аж тисяча минути мусить
від першого до другого пришестя...
Є п и с к о п
Се єресь, брате, бо ніхто не знає
ні дня, ні часу...
Н е о ф і т — р а б
(впадає йому в річ з радісною надією)
Значить, царство боже
настати може в кожен день і час?
Є п и с к о п
Запевне так.

Неофіт-раб замислюється і знов смутніє.

Про що гадаєш, брате?
Н е о ф і т — р а б
Я думаю... ось ти сказав, що тут
у нас є царство боже... А чому ж
у нас тут є патриції, плебеї,
ну, і раби?

(Оглядає все зібрання, декотрі спускають очі в землю).

Х р и с т и я н и н — п а т р и ц і й
(виступає трохи наперед)
Душа твоя, мій брате,
бентежиться даремне. Я — патрицій,

а він — мій раб
(показує на старого чоловіка),
але се так для світу,
а перед богом ми брати обоє.
Н е о ф і т — р а б
(до старого раба)
Ти раб йому про людське око тільки?
С т а р и й р а б
Ні, я служу своєму пану вірно,
не тільки зо страху, а й по сумлінню,
як наказав господь.
Н е о ф і т — р а б
Коли ви рівні,
то нащо маєш ти йому служити?
С т а р и й р а б
То божа воля, що вродивсь він паном,
а я — рабом.
Н е о ф і т — р а б
То, значить, в царстві божім
є раб і пан?
Старий раб мовчить.
П а т р и ц і й
Він тут мені не раб,
тут я йому готов умити ноги, —
ми зажили святого тіла й крові
укупі, при однім столі.
Н е о ф і т — р а б
(до старого раба)
І дома
так само при однім столі їсте?
С т а р и й р а б
Ні, брате, се б зовсім не випадало.
Н е о ф і т — р а б
Чому?
С т а р и й р а б

Бо так не личить... не подоба...
Є п и с к о п
(до неофіта-раба)
Не спокушай його. Він простий духом,
а царство боже для таких найближче.
Хто терпить все в покорі, той щасливий,
тому однаково: чи пан, чи раб
він буде тут у світі.
Н е о ф і т — р а б
Ні, мій отче,
ні, не однаково...
(З поривом).
Коли б ти бачив,
як плакала моя дитина вчора —
воно ж покірне, тихе немовлятко, —
до вечора без покорму зоставшись:
на оргії прислужувала жінка
і ніколи було забігти в хату
погодувать дитину. А тепер
дитина наша хвора, тільки жінка
не сміє плакати, бо пан не любить
очей заплаканих в рабинь вродливих.
Є п и с к о п
Не треба плакати, хоч би померла
дитина ваша, — їй велике щастя
на небі приготоване.
Н е о ф і т — р а б
А панській
малій дитині менше щастя буде,
коли помре невинним немовлятком?
Є п и с к о п
(трохи збентежений)
Невинні всі однакові у бога.
Н е о ф і т — р а б
(понуро)

То паненяті вдвоє щастя буде:
раз на землі, а вдруге ще й на небі...
С т а р и й р а б
Не заздри, брате, не губи душі,
святої чистоти їй не плями.
Нехай знущається твій пан-поганин
(бо християнин так би не знущався) —
він чистоти в твоїй сім'ї не знищить,
поки у тебе і в жінки душі ясні.
Н е о ф і т — р а б
Ой, не печи мене словами, діду!..
Пробач, не знаєш ти... сказати сором...
Е, що там сором для раба!.. Скажу!
Яка там "чистота" і "ясні душі"?
Моя душа гниє, коли я бачу,
як жінка з оргії приходить часом
вином розпалена, з огнем в очах
від сороміцьких співів. Квіти в косах
ще не зов'яли і такі яскраві
супроти бруду в хаті видаються...
Одежу панську жінка поспішає
зміняти на верету рабську швидше,
щоб не каляти в нашій "чистій" хаті,
і я не раз у жінки бачив сльози
в такі хвилини... Звичка до розкошів
уїлась їй у серце, мов іржа, —
без них їй тяжко... Діду, я не міг,
не міг не бить її за тії сльози,
хоч знав, що тим спротивлю їй ще гірше
огидну хату нашу...
П а т р и ц і й
Брате мій,
ти напути на нашу віру жінку,
тоді вона вже плакати не буде
по марних світових розкошах.

Н е о ф і т — р а б
Пане! —
чи пак у вас тут кажуть "брате". — Знаєш,
не зважуся я жінки навертати
на нову віру. Хай вже ліпше плаче
по чистих шатах та по панській хаті,
ніж має плакати по чистоті
душі своєї й тіла. Врятувати
вона однаково себе не може,
та що їй з того, коли буде знати
про гріх і святість. Краще хай не знає.
Є п и с к о п
Хто по неволі согрішив, той чистий.
Н е о ф і т — р а б
Та ми, раби, сами не раз не знаєм,
що робим по неволі, що по волі...
Гріх чи не гріх, а мука зостається...
Сказати тяжко... я не знаю сам,
чи то моя, чи панськая дитина,
люблю дитину й часом ненавиджу...
С т а р а ж і н к а
Гріх ненавидіть, то ж дитя невинне.
(Глянувши на єпископа, замовкає).
Є п и с к о п
І жінка часом мудре слово мовить.

Молода, але змарніла, убого вбрана жінка
щось шепоче на вухо поважній старій вдові-дияконісі.

Д и я к о н і с а
(до єпископа)
Дозволиш говорити, чесний отче?
Є п и с к о п
Кажи, але коротко.
Д и я к о н і с а

(вказує на молоду жінку)
Ся сестра
бажає послужити сьому брату.
(Вказує на неофіта-раба)
Є п и с к о п
Як саме?
Д и я к о н і с а
Просить, щоб його жона
приносила дитину їй до хати,
йдучи на панську оргію служити, —
сестра своє годує немовлятко,
то вділить покорму і тій дитинці
та й доглядить до вечора сумлінно.
Є п и с к о п
(до молодої жінки)
Се добре діло перед богом, дочко.

Молода жінка покірливо схиляє голову.

Д и я к о н і с а
(до неофіта-раба)
Скажи своїй жінці, нехай приносить
дитя до хати теслі Деодата —
на Форумі Малому він живе —
і доручить сестрі Анціллодеї;
за догляд щирий може бути певна.
А н ц і л л о д е я
(молода жінка. Тихим голосом до неофіта-раба)
Зроби мені сю ласку, милий брате!
Н е о ф і т — р а б
(зрушений)
Спасибі, сестро!
П а т р и ц і й
А до мене прийдеш,
я дам тобі одежі, не нової,

але порядної, з моїх рабинь,
ми з жінкою даєм їм більш ніж треба,
то можуть і твоїй жоні вділити,
коли твій пан недосить їй дає.
Н е о ф і т — р а б
(здержано)
Спасибі, пане.
Є п и с к о п
(поправляє)
Брате.
Н е о ф і т — р а б
(байдуже)
Хай і так.
Х р и с т и я н и н — к у п е ц ь
Казав ти, жінка любить чистоту,
а в хаті бруд. Приходь до мого краму,
я мила дам без грошей, певне, пан ваш
вам жалує його.
Н е о ф і т — р а б
(з ледве скритою насмішкою)
Либонь, що так!
С т а р и й д и я к о н
Ти, може, часом голодуєш, брате, —
здебільшого погани зле годують
своїх рабів, — то ти приходь до нас
щотижня на агапи у неділю
(се в нас такі обіди для убогих),
там матимеш поживну добру страву
для тіла і для духа. Бо часами,
як покінчаться вже трапеза вбогих,
приходять і єпископ та найстарші
Христової зажити крові й тіла,
подати нам науку благочестя,
умити ноги браттям. Ти приходь
на дворище до мене. Я олійник,

Агатофілом звуся, коло Термів
моя оселя. Всяк тобі покаже,
де мешкає "отой дивак-багач,
що любить годувати всю голоту".
Се так про мене гомонять погани.
Н е о ф і т — р а б
(нічого не відповідає дияконові і стоїть який час мовчки, вхопившись за голову)
До чого я дожився! Лихо тяжке!
Жебрущим дідом замолоду став!..
Кого мені клясти? Чи свого батька,
що за довги продав мене в неволю?
Чи ті довги, чи того багача,
купця на людські душі? Чи той день,
той час, коли на світ я народився?
Є п и с к о п
Нещасний, схаменися! Заспокойся!
Жени від себе геть лихого духа
гордині й розпачу! Смертельний гріх
оці твої прокльони, ще й в годину,
коли тобі брати братерську поміч
так гойно призволяють.
Н е о ф і т — р а б
Ой, та поміч!
Вона мені вразила серце вкрай...
Та глянь же ти на сю змарнілу жінку
(вказує на Анціллодею),
вона ж як тінь. А в мене ж молода,
здоров'ям повна жінка; тільки син мій,
як сирота, за покормом бідує, —
чужій дитині долю заїдати
або вмирати мусить, поки мати
вином і втіхою панів частує.
І я ще маю жебрати одежі
отій своїй з біди гулящій жінці, —

з рабів рабині шмаття назбираю,
бо ніколи рукам здоровим прясти —
немає часу, бо що день, то свято.
Ти кажеш: гріх клясти й розпачувати,
а се ж не гріх — голодних об'їдати
і голих обдирати? І кого ж?
Своїх братів, працівників, рабів...
Д и я к о н
У нас дають і вбогі і заможні.
Н е о ф і т — р а б
А, я забув, що можу взяти мила
у брата-крамаря зовсім задурно,
щоб трохи обхаючить рабські злидні,
аби не так уже кололи очі
у царстві божому братам багатим,
а то ще прийде часом брат убогий
на ту агапу раз на тиждень їсти
та розпростре свої брудні верети
на лаві поруч білої туніки
і вишитої тоги.
(До патриція).
Ти подякуй
свому товаришу за теє мило,
бо, може, прийдеться умити ноги
мені для християнського братання,
то все ж таки вони чистіші будуть,
як я їх дома трошки милом змию,
пожалую ручок патриціанських.

Патрицій спалахує, але стримується і тільки поглядає на єпископа.

Є п и с к о п
(ще тихим, здержаним голосом, але вже суворо)
Який злий дух тобі обмарив серце?
За віщо ти своїх братів картаєш

їдкими та вразливими словами?
Що ми тобі вчинили, що ти маєш
супроти нас?
Н е о ф і т — р а б
Я маю жаль до вас,
великий жаль. Я досі був рабом,
невільником, запроданим в неволю,
забраним силоміць, а ви тепера
ще й жебраком мене зробити хтіли,
щоб я по волі руку простягав
по хліб ласкавий. Ви мені хотіли
поверх ярма гіркого — ще й солодке,
поверх важкого — легке наложити,
і хочете, щоб я ще вам повірив,
немов мені від того стане легше.
Є п и с к о п
Се ми тобі по щирості казали,
по слову божому.
Н е о ф і т — р а б
А я не вірю
ні в щирість вашу, ні в такі слова.
Якби ви щиро помогти хотіли —
он маєте на олтарі срібло
і золото — замість отих агап
могли б рабів з неволі викупляти.
(До патриція).
Ти, пане, міг би відпустити й дурно,
а ми б уже самі собі дістали
одежі й хліба.
Є п и с к о п
Хто такі ми,
щоб волю божу одміняти мали,
кому рабом, кому з нас вільним бути?
Про що ти дбаєш? "Не єдиним хлібом
живе людина, але й кожним словом,

що з божих уст виходить".
Н е о ф і т — р а б
Ні, їй мало
самого хліба й слів, їй треба волі,
інакше буде нидіти, не жити.
За те ж я маю жаль до вас великий,
що ви мені замість того життя
обітованого у вічнім царстві божім
даєте страву, одіж та слова.
Є п и с к о п
Не всі слова однакові, мій брате,
слова господні більш рятують душу,
ніж людські всі діла.
Н е о ф і т — р а б
Які ж слова?
"Терпливість і покора", — тільки й чув я
від вас сьогодні. Та невже вони
рятують людські душі? Та невже
за них ідуть на хрест, на наглу страту
і на поталу звірам християни?
Є п и с к о п
Вони ідуть за те велике слово,
якого всім словам людським несила
достоту розказати.
Н е о ф і т — р а б
Що за слово?
Є п и с к о п
Те слово — бог. Він альфа і омега,
початок і кінець. Ним все настало
і ним усе живе, і більш немає
богів на світі, окрім сього бога,
він є і слово, й сила, і життя.
А всі оті, що звалися богами
в поганському світі, — ідоли бездушні
або злі духи, слуги князя тьми.

І се за те нас мучать, розпинають,
що ми не хочем ідолам служить
і князя тьми признати нашим богом,
бо ходимо не в темряві, а в світлі.
Н е о ф і т — р а б
(палко підхоплює слова єпископа)
"Бо ходите не в темряві, а в світлі",
то й скинули терпливість і покору,
як маску міма, геть з свого обличчя,
не хочете служити і коритись
тому, чиєї влади ваші душі
признати більш не можуть, проти кого
боротись вам велить сумління ваше!
Чи так я зрозумів тебе, мій отче?
Є п и с к о п
Так, лиш одно додати мушу я:
ми боремось в терпливості й покорі.
Н е о ф і т — р а б
(у палим голосом)
І знов нічого я не розумію:
боротися в покорі. Що се значить?
Є п и с к о п
Ми боремося з духом, не з людьми.
Ми платимо покірно всі податки,
ми кесаря шануємо і владу,
не повстаєм ні словом, ані ділом
супроти них, а тільки князю тьми
ні жертви, ні поклонів не даємо.
Н е о ф і т — р а б
А хто ж такі той кесар, тая влада?
Хіба ж вони не слуги слуг того,
кого ви князем темряви назвали?
Є п и с к о п
В той час, як служать ідолам, а в інший —
вони начальники, від бога дані.

Н е о ф і т — р а б
Від бога? Від якого?
Є п и с к о п
Бог єдиний
на світі є: бог Слово, бог Любов.
Бог триєдиний: Батько, Син і Дух.
Н е о ф і т — р а б
То се він дав і кесаря, і владу
преторіанську та патриціанську,
і владу над рабами багачів?
Є п и с к о п
"Нема на світі влади, окрім тої,
що йде від бога". Бог є цар і пан
над усіма владиками земними,
вони в його руці, і він помститься
над ними за неправду, а не ми.
"Мені належить помста", — каже Вічний.
Н е о ф і т — р а б
Коли ж та помста?
Є п и с к о п
Хто збагнути може шляхи господні?
Н е о ф і т — р а б
Може, аж тоді,
як царство боже стане по всім світі,
коли Христос на землю вдруге прийде?
Є п и с к о п
Тоді напевне буде божий суд.
Н е о ф і т — р а б
А потім що?
Є п и с к о п
Одна отара буде,
єдиний пастир.
Н е о ф і т — р а б
А при нім не буде
помічників, намісників господніх,

ніяких тих начальників над нами?
І вже тоді не будуть більше люди
у думці вільні, а в житті раби?
Є п и с к о п
Не знаю, сього слова нам не дано
від господа Христа й його посланців.
Н е о ф і т — р а б
Отак?.. Про мене ж, хай воно й ніколи,
те царство боже, не приходить!
С т а р и й р а б
(з невимовним жахом)
Боже!
Рятуй нас від гріха! Що він говорить?

Вся громада християнська гомонить; окремих слів не чутно, але гамір, як хвиля, росте, наповняє крипту і луною розкочується по темних переходах катакомб.

Є п и с к о п
(підіймає руку вгору. Дужим голосом)
Мир, браття, вам!
(До неофіта-раба).
Покайся, нечестивий!
візьми назад слова ті необачні,
бо гірш тобі на тому світі буде,
аніж на сьому. Хто на сьому світі
не хоче царства божого вбачати,
той втратить і небесне царство боже
і буде вергнутий в геєну люту,
де пломінь невгасимий, плач і скрегіт
і де робак довіку точить серце.
Н е о ф і т — р а б
(палко)
Ні, не покаюсь. Ти, старий, даремне
мене геєною лякаєш. Маю

геєну ту щодня і щогодини,
навколо себе чую плач і скрегіт,
щодня мені робак той точить серце.
То ж він мене привів сюди до вас
шукати правди, волі і надії.
А що я в вас найшов? Слова облудні
і марну мрію про небесне царство
та про царя єдиного в трьох лицях,
що над панами нашими панує,
а їм дає над нами панувати
від першого до другого пришестя,
а може, й далі. Може ж, і по смерті
у тім небеснім вашім царстві божім
довіку буде так, як тут до часу, —
безплотні душі ваші будуть вічно
терпіти і "боротися в покорі".
Сей рабський дух
(на старого раба)
і там служити буде
не тільки зо страху, а й по сумлінню
душі патриціанській можновладній,
сей
(на крамаря)
буде важити добро і зло
і чистоту по часточках вділяти,
сей
(на диякона)
раз на тиждень буде роздавати
духовну страву отакій голоті,
як хоч би й я, а ми вже, злидарі,
стоятимем тихенько та покірно,
немов старці перед багатим паном,
ждучи, який нам знак подасть єпископ,
чи він хоч слово мовити дозволить,
а може, нам звелить співати гімни

єдиному цареві всіх царів
і панові усіх рабів небесних.
Ні, далебі, не знаю, чи не краще
було б мені в самій геєні вічній,
ніж у такому рабстві безнадійнім,
з якого й смерть вже визволить не може.
Є п и с к о п
(що вже скільки раз намагався перервати ту мову
і стукав патерицею об землю, гнівним
і грізним голосом покриває слова неофіта-раба)
Геть, відійди від мене, сине тьми!
Лиши сей збір! Чого сюди прийшов
бентежити святу громаду нашу?
Нащадку злий єхидни, скрийся в нору,
з якої виліз на погибель душам!
Н е о ф і т — р а б
Ні, ти мене не смієш проганяти,
бо я сюди прийшов по твому слову,
повіривши обітниці лукавій,
немовби тут знайду любов, і спокій,
і вічнеє життя. А ви забрали
остатній спокій і любов остатню
навіки отруїли, і тепер
душа моя вмирає. Я не знав,
що значить гріх, я тільки знав нещастя, —
а ви мене навчили, що то гріх
і нечесть перед богом. Я був певний,
що смертю покінчаються всі муки, —
а ви мені відкрили ціле пекло
в просторі вічності за гріх найменший.
Так мусите ж ви дати оборону
від безлічі гріхів отих пекельних.
Учили ви мене любити ближніх,
так научіть мене їх боронити,
а не дивитись, опустивши руки,

як в рабстві тяжкім браття погибають.
Все ваше милосердя, наче латка
на ветоші злиденного життя,
і тільки гірше злидні виявляє.
Чи молоко чужої жінки дасть
моїй дитині ніжність материнську?
Чи верне чиста одіж чистоту
моїй щодня плямованій дружині?
Чи я забуду серед ваших зборів
мою сумну, зганьбовану оселю?
Не хліба хочу я, не слова прагну, —
любові чистої, без плям бажаю,
без заздрощів, без сумнівів нечистих,
до ясної надії пориваюсь,
що я хоч здалека побачу волю,
що хоч мій син, онук, найдальший правнук
такого часу діжде, як і слово,
ганебне слово "раб" із світу зникне;
жадаю віри в ту святую силу,
що розум просвітить у найтемніших
і всіх людей збере в громаду вільну
без пастиря-дозорця і без пана,
а не в отару з пастухом свавільним
та з лютими собаками, тремтячу
від голосу вовків, левів, шакалів,
гієн, лисиць і всякого хижацтва.
Не я один духовну спрагу маю,
не я один так серцем голодую,
багато нас таких. Мені казав
один товариш-раб, що десь над Тібром,
як перейти отруєну Маремму*,
є табір потайний рабів-повстанців.
Утомлені своїм довічним рабством,
вони гадають розірвати пута
і скинути ярмо з своєї шиї.

* Маремма — низина, заболочена місцевість на заході Апеннінського півострова; її звуть отруйною через багнисті випари.

П а т р и ц і й
Ти думаєш, вони надовго скинуть?
Н е о ф і т — р а б
Хоч би на мить, і то вже варто труду!
Я сподівався на довічну волю
в громаді вашій, але ви й на мить
"солодкого ярма" не здатні скинуть.
Так чи не краще залишити мрії
про вічне і піти на часове,
замість агап на оргію криваву?
П а т р и ц і й
Скажи — на хрест і на ганебну страту.
Н е о ф і т — р а б
Ей, християнине, з якого часу
у вас ганебною зоветься страта?
Невже се ви жахаєте хрестом?
Адже Месія ваш не посоромивсь
укупі з розбишаками конати
на тім хресті.
Є п и с к о п
Він освятив хреста,
а не розбійники. Він врятував їх,
а не вони його.
Н е о ф і т — р а б
Овва! Невже?
А може б, він не царював на небі,
не панував над душами людськими,
якби не проливалась тая кров
розбійників, повстанців, непокірних
на пострах всім рабам і "простим духом",
бо, може, "терпеливість і покора"

давно б полинули з землі на безвість,
якби мара прибитих на хрестах
кривавих розбишак нас не лякала
погрозою даремного сконання.
М о л о д и й х р и с т и я н и н
Терплячих і покірних не лякає
смерть на хресті за того, хто прийняв
за всіх нас муки хресні.
Н е о ф і т — р а б
Так на те
він їх прийняв, щоб ми їх знов приймали?
То де ж він, той рятунок, в чім той викуп
гріхів усього світу, як ізнов
щодня криваві викупи даються?
Є п и с к о п
Той викуп там, на небі. Наше царство
не сього світу. Хай тіла вмирають,
аби повік жили блаженні душі.
Христос віддав і плоть, і кров свою
в поживу вірним, а такі ледачі
раби лукаві, як ось ти, марнують
святий той дар, і він даремне гине.
Н е о ф і т — р а б
А мало нас погинуло даремне,
кривавих жертв усім богам неправим,
та гине й досі за того царя,
що, кажеш ти, на рабство осудив нас?
Хто зміряв шлях, обставлений хрестами,
що ми, раби, одвіку перейшли?
Хто зважив кров, що досі ще не впала
на голову катів, а все тяжить
на дітях тих замучених героїв?
По тій крові, немов по багряниці,
простеленій для кесарських тріумфів,
пройшла богів фаланга незчисленна

з землі на небо. Доки буде слатись
під ноги їм, тиранам безтілесним,
богам безкровним, неживим примарам,
живої крові дорога порфіра?
Своєї крові я не дам ні краплі
за кров Христову. Якщо тільки правда,
що він є бог, нехай хоч раз проллється
даремне божа кров і за людей.
Мені дарма, чи бог один на небі,
чи три, чи триста, хоч і міріади.
За жодного не хочу помирать:
ні за царя в незнаному едемі,
ні за тиранів на горі Олімпі,
нікому з них не буду я рабом,
доволі з мене рабства на сім світі!
Я честь віддам титану Прометею,
що не творив своїх людей рабами,
що просвітив не словом, а вогнем,
боровся не в покорі, а завзято,
і мучився не три дні, а без ліку,
та не назвав свого тирана батьком,
а деспотом всесвітнім, і прокляв,
віщуючи усім богам погибель.
Я вслід його піду. Коли загину,
то не за нього — він не хоче жертви, —
але за те, за що і він страждав.
Нехай нікого хрест мій не лякає,
бо як почую я в своєму серці
святий вогонь і хоч на час, на мить
здолаю жити не рабом злиденним,
а вільним, непідвладним, богорівним,
то я щасливим і на смерть піду,
і без докору на хресті сконаю.

Анціллодея раптом заходиться невтримливим риданням.

Н е о ф і т — р а б

(лагідно)

Чого ти, сестро? Що тебе вразило?
Чи я тебе образив прикрим словом?
Повір мені, я не хотів того.

А н ц і л л о д е я

Ні, брате... не образив... тільки... шкода...
Та жаль мені тебе... загинеш, певне...

Є п и с к о п

Не плач. Лукавий раб — не вартий сліз.
Він поклонився духом Прометею,
а той єсть сатана, одвічний змій,
що спокусив на гріх і непокірність.
Нема сьому рабові ні рятунку,
ні прощі. Він занапастив себе.
Покиньмо нечестивця, одсахнімось,
ходім од зла і сотворімо благо.

Н е о ф і т — р а б

А я піду за волю проти рабства,
я виступлю за правду проти вас!

Вся громада рушає з свічками в руках. Єпископ попереду. Неофіт-раб іде сам окремо другим переходом в інший бік.

[4/X 1905]